

Els canvis de l'espai agrari ponentí en la darrera centúria

Col·laboració dins "Els ocells de la plana de Lleida" de J. Calvet i altres (Pagès editors, 2004)

Ignasi Aldomà Buixadé

Els camps de blat, els alfalçars, els oliverars,... de fa anys i potser algun mil·lenni són aquí i ens recorden, sobre els horitzons infinits de l'Urgell o els fondals i costers de les Garrigues i la Segarra, que això són les terres de Ponent de sempre. A mica que es prengui un contacte més directe amb la terra i el camp i a mica que la nostra perspectiva prengui uns anys de distància, afloren elements, formes i, fins i tot algun bocí de paisatge, que són desconeguts pels més contemporanis. Els qui tenen la memòria dels anys són encara clars testimonis del tomb que ha donat l'agricultura i la vida al camp a la segona meitat del segle XX i, més enllà de la memòria, les dades documentals ens diuen que, efectivament, aquest és un dels canvis més radicals i ràpids produïts durant la història. Després de les diverses artesanies, la industrialització ha arribat a l'agricultura i aquesta industrialització ha comportat un piló de canvis, impossibles d'enumerar en poques línies.

Provablement el més destacat, per allò que afecta el territori, sigui la mecanització del camp, ben exemplificada pel tractor. En el segon decenni de la centúria la Mancomunitat de Catalunya promogué ja exhibicions de tractors, però només algunes finques molt grans tindran tractor abans de la guerra i durant la postguerra. Caldrà esperar, concretament fins al 1960 i 1961 per a que es produeixi el gran salt; en dos anys les matriculacions passen de 300 a 2100 tractors per any¹.

L'arribada amb força de la maquinària agrícola alterà en poc temps la relació entre l'home i el seu entorn. Particularment eficaç ha estat la intervenció de les tragelles ("triselles") que amb els replanaments de finques per al reg i les noves roturacions han transformat radicalment el paisatge. Les màquines de segar, per la seva banda, han acabat amb la tranquil·litat de les aus als sembrats, i la mecanització, en general, ha comportat canvis generals en les pràctiques agrícoles: temps menor de permanència al camp de les collites, menys matèria residual en els camps, més assecatge artificial, menys "males herbes",....

La maquinària no solament ha fet desaparèixer les mules i ha canviat l'entorn, sinó que ha canviat el seu protagonista, el pagès. La indústria, en definitiva, és això, menys braços per a fer la mateixa o més feina; l'any 1960 es comptaven 78.000 ocupats a l'agricultura lleidatana, al 2.000 s'arriba amb 23.000. No tot és

culpa de la màquina, i la processó havia començat una mica abans a les comarques secaneres.

La industrialització ha portat també a un augment de la producció dels diferents cultius. El blat, que en els secans donava ben just una mitjana de 1.000 kg per hectàrea, no havia augmentat gaire el seu rendiment a finals dels anys 1950, mentre actualment supera els 3.000 kg per hectàrea. Una evolució similar es dona en el regadiu, on el blat supera avui els 5.000 kg. Els augments dels rendiments no s'han fet, naturalment, a partir de res: ha calgut, fonamentalment, l'aportació en massa d'adobs. A principi dels anys 1960 els adobs eren utilitzats amb moderació i consistien encara, en bona part, en el guano del Perú, que havia estat introduït al país el 1846. Serà en els darrers 40 anys que el consum d'adobs químics es desferma i que els nitrats augmenten la seva presència en el sòl i també en les aigües, que en les zones de regadiu superen habitualment els 50 mg/l que representen el límit de l'aigua potable.

Per altra part, per augmentar els rendiments o no solament s'han utilitzat adobs, sinó d'altres productes, que teòricament no calien, però que la indústria del ram feu indispensables: els plaguicides i els herbicides. Amb aquests i els adobs es concretà en els anys 1960 i 1970 la contaminació en massa del camp i l'empobriment radical dels ecosistemes de la plana amb la pèrdua d'una gran quantitat i varietat d'espècies.

En tot aquest procés hi han contribuït també les noves demandes dels consumidors urbans, que han fet que les planes de Ponent es reorientessin cap a dues produccions més rendibles i alhora intensives; la fructicultura i la ramaderia. A les primeries del segle XX els comerciants murcians havien esperonat ja el conreu de la pruna a les comarques de la plana i en els anys 1920 Ramon Sala i Roqueta albirava les possibilitats de la fructicultura; però el 1955 no hi havia pràcticament cap camp de pomeres, pereres o presseguers; el 1960 eren ja 4.500 hectàrees, que el 1969 passaven a 34.000 i en els anys 1990 s'estabilitzen entorn a les 60.000 per a les comarques de la plana inclòs l'entorn del Cinca.

Per a la ramaderia el salt ha estat igualment espectacular, a partir dels porcs i les gallines que a principi dels anys 1960 es criaven en els corrals de les cases. A partir dels 80.000 caps porcins que es comptabilitzaven el 1960 el cens ha anat pujant progressivament fins als 2 milions i mig de caps actuals i una evolució similar s'ha donat en l'altra espècie destacada, els pollastres i gallines, que avui s'atancen als 2 milions de caps. Aquesta ramaderia intensiva, engreixada en granges, hauria d'haver tingut una incidència territorial limitada, però els residus

generats s'han constituït en un dels principals vectors de contaminació dels sòls i les aigües de la plana.

Darrera de la ramaderia s'ha reorientat, també, la producció de cereals. En el regadiu el blat hivernal ha deixat pas al panís o blat de moro que és sol·licitat per la indústria pinsaire i ofereix rendiments més elevats. Mentre, en el secà, l'alternativa al blat ha vingut per part de l'ordi. En conjunt, la superfície dedicada al cereal ha guanyat terreny en els darrers cinquanta anys, però no molt, passant dels 160.000 a les 190.000 hectàrees, una progressió que s'ha fet fonamentalment en perjudici dels conreus arbustius tradicionals del secà.

Pel motiu anterior i per l'abandó dels camps situats en llocs més pendents i allunyats s'ha reduït de manera general la superfície dedicada als conreus arbustius de secà i, al mateix temps, ha canviat la composició d'aquests conreus. L'olivera, que ara torna a recuperar superfície, ha passat de les 100.000 a les 40.000 hectàrees actuals, mentre la vinya, que també gaudeix de vent a favor en el decenni dels 1990, ha passat de les 20.000 a les 5.000. El gran beneficiat ha estat l'ametller, que passava de les 1.200 de 1950 a les 35.000 del 1999.

En l'àmbit dels cultius i dels usos del territori, els canvis venen de molt abans i, en alguns casos, aquests canvis foren també importants. La vinya, que s'havia expandit de manera espectacular a la segona meitat del segle XIX, degué arribar prop de les 60.000 hectàrees i comença la davallada a les acaballes del segle amb la plaga de la fil·loxera i la pèrdua de Cuba. L'olivera havia tingut el seu bon moment comercial una mica abans i seguí una tendència més aviat divergent a la de la vinya, assolint un màxim de 107.000 hectàrees el 1919.

La terra en regadiu no ha parat de créixer en els darrers cinquanta anys, des de les 120.000 de 1950 a les 136.000 ha d'ara; però una bona part de la transformació s'havia produït a la primera meitat del segle XX. L'àrea irrigada pel Canal d'Urgell, que comença a portar aigua el 1862, s'expandeix inicialment de manera molt lenta i a finals de la centúria atenyia unes 20.000 hectàrees, que l'any 1932 havien passat a quasi 40.000; amb vint anys més s'arribà a 60.000 i ara són prop de 80.000. Una evolució una mica més ràpida ha tingut el canal de Catalunya i Aragó, que començava a portar aigua el 1906; l'any 1915 irrigava 58.000 hectàrees i el 1940 en dominava 105.000. Tant o més important que l'extensió del reg, ha estat la intensificació de les produccions, molt marcada per les limitacions dels cabals disponibles; la implantació dels conreus d'estiu ha estat lenta i només recentment han arribat a un 80% d'ocupació.

Els regadius han significat per a Ponent major diversitat de conreus i han significat, també, canvis més ràpids en les espècies conreades. Algunes d'aquestes espècies ja només queden en la memòria dels més grans, com la remolatxa de principi de segle dels regs de l'Urgell o l'arròs dels primers moments de la transformació del Canal de Catalunya i Aragó. Altres ja només queden en els documents històrics, com el lli i el cànem de les hortes del Segre.

En qualsevol cas, les referències històriques no poden passar per alt la gran transformació viscuda per l'espai ponentí des de la meitat del segle XVIII, amb la progressiva expansió del conreus, ja força consolidada a mitjans del segle XIX. Amb aquesta expansió desapareixeran gran part dels boscos i desapareixeran també gran part dels erms que sustentaven una economia fortament pastoral, una economia de ramats transhumants plana-muntanya, dels quals avui dia se'n conserven els darrers testimonis. També desapareixeran els guarets anuals, una desaparició que es concreta entre mitjans del segle XIX i del XX.

---

¹. Mentre no es digui el contrari, les xifres fan referència a la província de Lleida, àmbit per al qual es disposa d'informació. No és greu, perquè gairebé tot el conreu es troba a les comarques de la plana i l'escreix d'afegir les comarques muntanyenques ve a cobrir el buit de les comarques de la franja. Per altra part, i donades les grans insuficiències de l'estadística històrica, s'ha cregut convenient arrodonir les superfícies que donen les fonts oficials.